

EGY APOLOGÉTA LEVELE (II.)

V A R G A Z O L T Á N

*

Negyvennyolc szerencsétlen, negyvennyolc ember. Ennyi volt a száma a Lugdunumi Ünnepi Játékok áldozatainak.

Ennyi maradt a százharminckettőből, ennyien voltak azok, akiket sem okos érveléssel, sem pedig ígéretekkel és fenyegetésekkel nem lehetett jobb belátásra bírni. Három diakónusukhoz, Attalus-hoz, Sanctushoz és Maturushoz hasonlatosan, többségükben kereskedők és kézművesek, ideszámítva családtagjaikat is, akiket szinte sohasem lehetett atyjuk vagy férjük követésétől eltéríteni. Rabszolga viszont alig akadt közöttük; annál inkább az ellenük valló tanúk sorában, azok között akik — amint azt előttem szükségtelen és az igazság szempontjából bűn is lenne tagadnom — elejétől végig igaztalan vádakat támasztottak alá vallomásukkal. Lényegében a várokozásnak megfelelően, de nem kis vesződség után, lévén, hogy sokakat közülük többszöri megkínóztatás árán volt lehetséges csak rávenni fertelmes kicsapongásokról és véres szertartásokról szóló vallomásaik megtételére. Feltehetőleg azon oknál fogva, hogy ezek a krisztianusok rabszolgáikkal nem bántak rosszul; sokan közülük családjuk tagjainak tekintették őket, egy asztalnál érkeztek velük, betartani igyekezhévén vallásuk ama tanítását, miszerint istenük nem ismer szabadot és rabszolgát, patríciust és plebejust, gazdagot és szegényt, amely nézet, ha meggondoljuk, igen közel áll számos általunk is nagyrabecsült, sőt példaképnek tekintett bölcselő gondolataihoz. Nem utolsósorban Epictetus tanításához, aki maga is a rabszolgaság kenyerét ette, s akitől maga az Imperátor tanult meg a rabszolgákkal s általában a kiszolgáltatottakkal és nincstelennel együtt érezni. Szükségtelen is mondanom tehát, hogy eme tanítás

eleve kizárja a követőinek tulajdonított véres szertartásokat és mindazon egyéb szörnyűségeket, melyekkel vádoltuk őket. Ezt igyekeztek megértetni velünk egyébként maguk a vádlottak is, végzetesen nem értve, hogy megértenivalójuk immár csak nekik lehet. Nekik, akik közül némelyek mintha értették is volna, hogy csupán az istenek előtti látszólagos hódolatra kell rászánniuk magukat, és szabadságukat máris visszanyerhetik; többen közülük ezért megmeginogtak, átmenetileg hajlandóknak mutatkoztak engedni, utóbb azonban többen visszavonták ígéretüket, úgyhogy a halálba küldendők száma hol harminchatra is csökkent, hol ötvenkilencre is felugrott, hogy a végén negyvennyolcban állapodjon meg.

Nem számítva azt a két szerencsétlen eszelőst, aki önként csatlakozott hozzájuk, s akikkel együtt számuk kerek ötven lett. Vettius Epegathust, aki nagybátyánk intő szava ellenére sem volt képes békén maradni, valamint egy Alexander nevű frígiai származású orvost, aki a játékok utolsó napjaiban még a Vettius által keltett-nél is nagyobb meglepetés okozója lett.

Vettiusnak egyébként nem adatott meg, hogy életét az amfiteátrumban fejezhesse be, azokkal együtt, akiket társul választott. Helyzeténél fogva kínvallatásnak nem volt alávetendő, bűnéért, helyesebben bűnös esztelenségéért pedig fejvesztéssel lakolhatott csak. Lugdunum fórumán, még az ünnepségek kezdete előtt, de társai szeme láttára, mindenki számára érthetően hirdetvén, hogy bármi rangban álló ember legyen is, sorsát senki sem kerülheti el, ha a krisztianusság bűnében találtatik vétkesnek. Mindez azt követően történt, hogy Vettius körülbelül tíz nappal első látogatása után ismét felkereste nagybátyánkat és a krisztianusok perében magának követelte a védő szerepét, mikor pedig nagybátyánk ezt elutasította, nagyszámú fültanú jelenlétében ismételten krisztianusnak vallotta magát. Minden jel szerint azért járva el így, hogy nagybátyánk még a legjobb szándék mellett se kímélhesse meg. — Hagyjuk a komédiát, Claudius. Elégszer tudodra adtam már, hogy krisztianus vagyok — vetette oda a külön e célra ácsolt vérpadról leszólva nagybátyánknak, amikor az még egyszer utoljára állítólagos hitének megtagadására szólította fel. Tagadhatatlanul bátran ment a halálba, ugyanakkor azonban egy makacs következetességgel végigjátszott színészi alakításra is emlékeztetve. Utolsó percéig változatlanul megőrzött csúfolódónak tetsző mosolyával számomra legalábbis ilyennek hatott, barátai és ismerősei többnyire szintén így vélekedtek, szánalommal tekintve rá és döbbent értetlenséggel.

Ellentétben a diadalordításban kitörőkkel, azon köznépbeliek és rabszolgák tömegével, akiknek kárörömtől és gyűlölettől sugárzó arcát szemlélve nyilvánvalónak látszott, hogy mindenekfelett egy római polgár vesztét ünneplik, olyan valakinek halálát, aki közülünk való. Ugyanazért örvendeztek tehát, amiért mi Vettiust jobban szántuk a halálával kezdetét vevő szörnyűséges színjáték többi áldozatánál, akiket viszont mégiscsak jobban sajnáltunk, mint amennyire a velük egyívású szerencsésebbek szánakoztak felettük az amfiteátrum lelátóiról gyönyörködve szenvedésükben.

Vettius kivégzése ugyanis mindennek a kezdete volt csak. Ugyanolyan értelmetlen és sokban megfejthetetlen prólógusa csupán az augusztus elsején kezdődő és Augustus emlékének szentelt ünnepegeknek, mint amilyenek maguk az ünnepek fénypontjának számító cirkuszi játékok voltak.

Heteken át folyt a készülődés, a nyüzsgés egyre nagyobb lett, a várost kíváncsiak hada árasztotta el. Nem csupán a környékbeli települések és a dél-galliai városok, Gratianopolis, Arelas, Massilia lakosai igyekeztek ugyanis Lugdunumba ezrével az ünnepekre, hanem szép számmal érkeztek távolabbról is. A Rhenus partjai közelében fekvő határvidékről éppúgy, mint az ország belsejéből és messzi nyugati vidékeiről, Lutetia Parisiorumból, Cenabumból, Burdigalából, sőt még a Fretumon túlról is, Britanniából. Egnémely távoli országrész fél, sőt egészen vad lakóinak szokatlan öltözete messze kirítt a sokadalomból. Jöttek azonban a Impérium más tájairól is, Itáliából viszonylag kevesen, sokkal többen Hispániából. Úgy, mint a korábbi esztendőben is az Augustus-ünnepek idején, éppen csak a megrendezendő cirkuszi játékok minden eddigit meghaladó arányainak hírére számbelileg tetemesen megnövekedve. Városszerte mindenütt annyira megteltek a deversariumok, hogy napokkal a játékok kezdete előtt már a környékbeli cauponákban is a szokásos ár sokszorosáért lehetett csak szobához jutni. Így azután az éjjeli szállást kínáló magánházak tulajdonosai sem panaszkodhattak, sőt azok a sátorlapkészítők sem, akik a nagyszámú fedél nélkül maradóra számítva jó előre felkészültek már. Hasonlóképpen jól kerestek a legkülönbözőbb tavernák, bormérések és bordélyházak tulajdonosai, s azok a mindenütt megtalálható utcalányok is, akik eme házak falain kívül úzték mesterségüket. Akárcsak a mindenféle rangú és rendű csepűrágók, kardnyelők, bűvészek és bábjátékosok, a gabona- és rabszolgakereskedők, mészárosok, felcserek, javasemberek és kuruzslók, a játékbarlangok tulajdonosai, akiknek

helyiségeiben szünet nélkül pergett a kocka, valamint a pénzváltók, uzsorások, csalók, tolvajok és útonállóknak népes serege, vagyis mindazok, akik miatt nagybátyánk kénytelen volt több távolabb állomásozó légió kötelékébe tartozó cohorsot is Lugdunumba vezényeltetni. Nem feledkezhetünk meg azonban a különböző istenek szentélyeiről és ezek papjairól sem, tekintve hogy a városba érkezettek nagy többsége nem mulasztott el illő áldozatokkal hódolni az istenek előtt.

Azok színe előtt, akik mintha mégsem fogadták volna maradéktalanul kegyeikbe mindazt, ami a tiszteletükre történt. Legalábbis ami a cirkuszi játékokat illeti, amelyek a leggondosabb szervezés ellenére sem sikerültek úgy, ahogyan azt Lugdunum és egész Gallia lakói elvárták tőlünk. Mindvégig teljes hangerővel oroszlánokat követelve, amely állatok tudvalevőleg sehol sem találhatók meg Gallia földjén. Nagybátyánk tehát, amikor a cirkusz elkerülhetlensége már bizonyossá vált, Africa legátusához fordult oroszlánokért, sikerült is négy, ilyen feladatokban már gyakorlott példányhoz jutnia, éppen csak Neptunus haragja folytán az állatokat szállító hajó sohasem érkezett meg Massilia kikötőjébe. Azaz hát ki tudja, miért: a krisztianusok szerint bizonyára az ő istenük akaratából történtek a dolgok ekképpen, anélkül azonban, hogy a szerencsétlenek sorsán ez bármit is változtathatott volna. Vagy ha mégis, hát rontott csak, mivel nagybátyánk nem csupán a kellő látványosság kedvéért szeretett volna oroszlánokhoz jutni, hanem arra is gondolva, hogy ezek a félelmetes és királyi fenevadak viszonylag gyorsan végeznek az áldozatokkal. Oroszlánok híján azonban mindössze három leopárdra voltunk utalva, amelyek mintha még féltek is volna — nem az áldozatoktól ugyan, inkább a fékeveszett tömeg ordításától. Befutva az arénába, napfénytől elvakítottan, hunyorgva tekintettek szét, fújtak, morogtak, farkukkal csapkodva szőrüket borzolták, farolva és meg-megfordulva többször is megkíséreltek kimenekülni; bestiáriusainknak úgy kellett őket ostoraikkal és hosszú lándzsáikkal visszakergetni. Külön is megnehezítette a dolgokat, hogy a halálraítéltek az állatok elől sem menekülni nem voltak hajlandók, sem a felkínált kardot elfogadni, hogy velük szembeszálljanak. Üres kézzel és csupaszon, testükön a korbácsütések és más előzetes kínzások nyomaival, arcukon valami megfellebbezhetetlen igazság birtokában lévőnek tetsző, szelíden fölényes mosollyal, többnyire mozdulatlatlanul állva vagy a földre kuperodva várták a fenevadak közeledését, amelyek e furcsa viselke-

dést nem értve inkább csak zavarukban és rémületükben marcangolták össze a nekik szánt áldozatokat. Legtöbbször csak sebesülten hagyva ott őket, várakozáson felül sok munkát adva a kegyelem-dőfést osztogatóknak. Mind többször és mind hangosabban csapott magasra az elégedetlenség zúgása az amfiteátrum falai között, egy idő múlva pedig már ülőpárnák, frissítók fogyasztására szolgáló fakupák és ónpoharak, majd kődarabok is repültek a töreikkel közeledő katonák felé, akik nagybátyánk jeladásait lassanként kezdték nem észrevenni. Később a szolgálatot teljesítő század centuriója fel is jött hozzánk, és arra kérte nagybátyánkat, ne siessen túl hamar véget vetni a szerencsétlenek szenvedésének, mert attól tart, képtelen lesz a rendet biztosítani.

Ettől kezdve az események mindinkább kicsúsztak nagybátyánk kezéből, s mindannyiunkéből is, akik inkább nem akarva, mint akarva lettünk rendezői az arénában lejátszódóknak. Claudius Valerius itt az amfiteátrumban megszűnt legátus lenni, nem volt többé Gallia ura, körülöttünk egy időre a tömeg lett az úr. Maga a forró augusztusi naptól, gyűlölettől, vérszagtól és tulajdon ordításától megittasult tömeg, olyan kocsihajtókhoz téve minket hasonlatossá, akik robogó szekerükön ülve mindössze abba reménykedhetnek, hogy megvadult lovaik, miután kitombolták magukat, tajtéktól borítottan valahol mégiscsak megállapodnak, amiért is legbölcsebbnek tartják, ha a gyepelő rángatásával nem is igyekeznek őket erőszakkal féken tartani. Így utólag visszagondolva a történetekre, helyzetünk legalábbis ilyennek látszik. Akkor azonban — bármennyire elcsépeletnek is tűnjék eme hasonlat — inkább holmi tört kormányú hajó utasainak éreztük magunkat, kiszolgáltatva a hullámok és a szél erejének, minden pillanatban felkészülve az örvénylő mélység által történő elnyeletésre. Igen, Verus, mindeddig sohasem tapasztaltam még, milyen félelmetes is a tömeg, fenyegető, kiszámíthatatlan és vére szomjazó. Gyakran úgy éreztem, merő véletlen csupán, hogy nem mi magunk fetrengtünk odalenn az aréna homokján, sebektől borítva és véresen, kiszolgáltatva a vadállatoknak vagy a helyettük cselekvő hóhérok kénye-kedvének, illetve hogy egy ilyen fordulat, ha netán megpróbálnánk valamiképpen gátat vetni az elszabadult szenvedélyeknek, egyik pillanatról a másikra bekövetkezhet. Mert végtére is, ha az indulatoktól elragadott nézősereg hangulata ilyen irányt vesz, ugyan ki lett volna képes eme szándékának megvalósításában megakadályozni? Arra gondolva pedig, hogy valamikor Spartacus felkelésének idején többször is megtörtént, hogy a lázadó

gladiátorok foglyul ejtett tiszteket, patríciusokat, szenátorokat kényszerítettek egymással vagy vadállatokkal való küzdelemre, ennek bekövetkezte valahogy cseppet sem látszott lehetetlennek. És hát valóban: miért lenne lehetetlen, amiről tudjuk, hogy egyszer már megtörtént, megtörténhetett? Mindenesetre ott az amfiteátrumban, sokezernyi eltorzult arctól körülvetten, szitkok és vad röhejek áradatával a fülünkben, nemcsak lehetségesnek látszott ez, hanem egészen közelinek is. Bármennyire távol volt, nagyon is távol — annak köszönhetően, hogy a tömeg anélkül volt hatalmas és félelmetes erejű, hogy erre ráébredt volna. Mégis be kell vallanom neked, hogy miközben félelemtől rettegve és iszonyattal telve a szerencsétlen áldozatok kínjait néztem, vagy inkább láttam akaratom ellenére is, sehogyan sem tudtam szabadulni annak gondolatától, hogy ha csakugyan létezne holmi isteni igazság, akár Justiciáé, akár a krisztianusok Jézusáé vagy Jehovájáé, úgy valóban ennek is kellene bekövetkezni. Függetlenül attól, hogy vonakodva és kényszerűségből tettük, amit tennünk kellett, és hogy valóban ellensége-e eme boldogtalan krisztianusok az Impériumnak.

Mert hogy mégsem alakult minden maradéktalanul a kívánalmak szerint, az végtére is túl kevés volt ahhoz, hogy abból bárki is holmi isteni igazság létezésére következtessen. Annak ellenére, hogy a játékok befejeztének közeledtével a tömeg hangulata mind kevésbé volt olyanak mondható, hogy egyértelműen megfelelt volna az Impérium érdekeinek. Bármi szörnyű kínokat kellett ugyanis kiállniuk az áldozatoknak, hitük (vagy eszelősségük) megtagadására és az Impérium isteneinek dicsőítésére közülük senkit sem sikerült kényszeríteni. Sem a halálig még hosszú és keserves utat jelentő újabb kínzások fenyegetésével, sem pedig az élet ígéretével.

Ahányan csak voltak, mind a negyvennyolcan, olyan elképzelhetetlen lelki erővel álltak ki oly kínzásokat, amelyekről egyszerűen nem hihető, hogy közülük bárki akár egynek túlélésére is képes lehessen. Könnytől elfutott szemmel, de többnyire jajszó nélkül tanúskodtak olyan képességekről, hogy a látottak a közönség egy részénél alighanem ama széltében elterjedt legendát támasztották alá, mely szerint a krisztianusok istene, csodatévő erejénél fogva, képes érzéketlenséget bocsátani híveire, olyképpen, hogy ezek látzatra szenvednek csupán, sőt valóságos testi mivoltukban nincsenek is jelen, hanem odafenn vannak már istenüknél, aki csupán látszólag eleven, de már lélek nélküli porhüvelyüket hagyta itt nekünk kedvünk szerinti további gyötörtetésre. Sokak által ismert legenda ez,

annak ellenére, hogy maguk a krisztiánusok tiltakoznak ellene, hirdetvén, hogy ők valóságos kínok kiállása árán nyerik el az örök életet és válnak érdemessé a feltámadásra. Pedig ha meggondoljuk, ez a látszólagos kínokról szóló mese, e képtelen vallás mártírhálóra kész hívei számának növelésére éppolyan alkalmas lehetne, mint tulajdon lelkiismeretünk megnyugtatóására. Számomra is kényelmes megoldást kínálhatna tehát, ha nem tudnám, hogy csodát emlegetni annyi, mint nem ismerni valamely jelenség magyarázatát. Ám ha már a magyarázat keresésénél tartunk, hadd említsem meg, hogy egy orvos barátom szerint a szülő asszonyok azért viselik el viszonylag könnyen a vajúdas gyötrelmeit, mert tudják, hogy kínjaik nyomán új élet fakad. Elképzzelhető hát, hogy e szerencsétlenek is azért voltak képesek ennyi fájdalom kiállására, mert úgy hitték, új életet szülnék, tulajdon új életüket. Okkal vagy ok nélkül vélekedve így, egyre megy, akárcsak azon szülő anyák számára, akik a gyermekágyban végezve, sosem tudják meg, eleven újszülöttet hoztak-e a világra vagy apró tetemet csupán, egy csöppnyi halált a maguké mellé... Bármiként álljanak is azonban mindezen dolgok, tagadhatatlan, hogy a játékok vége felé a nézőközönség hangulatában különös változás volt tapasztalható. Egyre többen lettek olyanok, akik már nem a krisztiánusok megtöretését kívánták, nem azt, hogy szenvedéseik súlya alatt összeroppanva végül is hódoljanak az Impérium isteneinek. Vagyis az áldozatok érthetetlen ellenállása és halálraszántsága többé már nem annyira dühöt és felháborodást váltott ki belőlük, inkább bámulatot és elismerést, egyfajta egészen sajátos érzést, ami egy nagyon is hagyományosan római érzéshez, az ellenség hősiességének megbecsüléséhez kezdett veszedelmesen hasonlítani. Alighanem éppen azért, mert az igazi részvéthez ugyanolyan kevés köze volt, mint egykor hódító hadvezéreinknél és katonáinknál, akiket ez a megbecsülés semmiképp se tartott vissza az ellenség legyőzésétől és a legyőzöttekkel való kíméletlen leszámolástól. Annál több köze volt viszont a legközönségesebb nyereszkedési vágyhoz, annak következtében, hogy az első áldozatok kiktartása láttán a nézők soraiban sokan fogadásokat kötöttek, vajon ez vagy az a megkínzott képes lesz-e kiállni újabb kínokat, vagy pedig megtörve a megalázkodást vállalja inkább. És mivel mindannyiunk nagy megrökönyödésére sőt rémületére, ez utóbbira mindigre hiába vártunk, hamarosan azok száma került túlsúlyba, akik a megkínzottak további kiktartására és hősiességére tettek egyre tekintélyesebb pénzüsszegeket, ennek megfelelően többé már nem

gyalázva és szidalmazva, hanem további kitartásra buzdítva az áldozatokat. „Ne hagyd magad, Maturus!”, „Tarts ki, Attalus!” kiáltozták feléjük kórusban, aszerint, ki volt a soron. Elhangzottak azonban olyan kiáltások is, mint „Halj meg szépen, ha már úgymint meg kell halnod!”, vagy „Mit számít ez neked, igaz? Hiszen rögtön a Jézusodhoz jutsz!”

Igy folyt ez, egészen az utolsó napig. Amikor a nézők soraiban már alig akadt olyan, aki bármelyik elítélt utolsó percben történő összeroppanására és hitelhagyására tenni mert volna.

E napon került sor a másik önkéntes halálba menő, a frígiai Alexander kivégzésére. Mondhatni az utolsó pillanatban már, mivel ez a városszerte ismert és tekintélyes görög származású orvos az előző napon még a közönség soraiban volt, azok között, akik a végső kitartásra biztatták az áldozatokat, ugyanúgy kiáltozva feléjük, mintha csak a megtörhetetlenségükre fogadók egyike lenne. Amíg csak senkitől félre nem érthetően, többször egymás után és fennhangon krisztianusnak nem vallotta magát. Döbönt megrökönyödésére és felhördülésére a körülötte ülőknek, majd az egész nézőseregnek, úgyhogy nagybátyánk, alig akadályozhatva meg, hogy ne kerüljön nyomban a vadállatok elé, kénytelen volt őrizet alatt elvezettetni, némiképp arra is számítva talán, hogy később kijózanodik. Alexander azonban nem csupán őrei közt elvonulva kiáltozta továbbra is makacsul, hogy „Krisztianus vagyok!”, hanem a hozzá intézett kérdésekre minden egyéb választ megtagadva, még aznap este megtartott kihallgatásán is egyre ezt hajtogatta. Nagybátyánk tehát még ha akarta volna, sem gátolhatta volna meg, hogy másnap ott legyen a kivégzendők közt. Nem szólva arról, hogy ekkor már túlságosan is fáradt és fásult volt ehhez. Hidegen, üveges tekintettel mérte végig az orvost. — Köszönöm, Alexander — vette tudomásul válaszát szenvtelen hangon. — Holnap tehát meghalsz, te akartad így.

Minden jel szerint úgy halt meg, ahogyan meghalni akart. Elsőnek a játékok utolsó napján, de hosszú sora után csak a kínoknak, melyeket a többi áldozat közül számosnak részletekben, megszakításokkal kellett végigszenvedni. Annál is inkább, mivel a végképp elégtelennek bizonyuló három leopárd pótlására találékony hóhéraink ekkor már egy tüzes vasszéket is felállítottak. És mialatt pörkölődő testének szaga elárasztotta az amfiteátrumot, Alexander eltorzuló arca mintha csak azt fejezte volna ki, hogy semmiben sem kíván azok mögött maradni, akik mindennek elviselésére sok-

kal korábban felkészülhettek; szemét lehunyva mindvégig szótalan maradt. Az utána következő Attalus azonban, aki utolsóként ment a halálba a három diakónus közül, nyakában „Imhol Attalus, a krisztianus” feliratú táblájával, immár harmadszor jelent meg a közönség előtt, hangosan és érthetően ezt kiáltotta: — Az ember-evők ti vagytok! Mi semmi rosszat sem tettünk! — Hangjának hallatán a tömeg először felmorajlott, majd szokatlanul elcsendesedett. Nagybátyánk arca sűrű volt, mozdulatlan és kifejezéstelen. Senki máséhoz, legfeljebb áldozataiéhoz hasonlítható. Annyiban legalábbis, hogy szemmel láthatóan igyekezett mit sem érezni, minél előbb túl lenni ezen a napon. És általában is mindenben talán. Ennek ellenére úgy Alexander, mint Attalus, nehezen kaphatta csak meg a kegyelemdőfést: Attalust különösképpen gyűlölte a publikum, valószínűleg mert Pothinus halála óta őt tartotta a lugdunumi krisztianusok igazi vezetőjének, feltehetőleg hatalmas alakja, lenyűgöző atlétatermete alapján vélekedve így, ami miatt sokan talán még külön gyönyörűséget is találtak szenvedésében.

Utánuk már csak ketten maradtak. Egy Blandina nevű vézna kis rabszolgalány és a lány előbb már kivégzett gazdájának gyermeke, egy alig tizenöt éves fiú, aki a Ponticus nevet viselte. Bizonyára azért kerülve a sor végére, mert az volt róluk a vélemény, hogy gyengék lévén, a játékok most már hamar véget érhetnek. Szerencsés esetben mégicsak kegyelem gyakorlásával, méltó befejezésképp az ünnepeknek — késő délutánra járva, a tüzet ontó nap lassan hanyatlani kezdett már az amfiteátrum fölött. Hamarosan kiderült azonban, hogy nem csupán utolsónak hagyni volt hiba őket, hanem a játékok műsorán egyáltalán szerepeltetni. Legalábbis Blandinát, aki az áldozatok többségétől eltérően nem szíriai görög volt, hanem valami ágrólszakadt gall paraszt rabszolgának eladott leánya, vagyis ugyanazon nép soraiból való, melynek fiai odafenn a lelátókon szorongtak. És mintha külön gyönyörűséggel hiúsította volna meg összeroppanásához fűzött halvány reményeinket is, szemmel láthatóan azért is meg akarva mutatni, mennyire képes elviselni mindazt, amin társai ekkor már keresztülmentek. Nemegyszer mintha kimondottan kereste volna a szenvedést, alkalmasint attól rettegetve, nehogy elmulasszon valamit, aminek révén üdvözültnék hitt társaihoz méltónak mutatkozhat és amit alkalma lehet még semmibe venni. Vagy éppen élvezni benne. Nem csupán kínozi mindegyre meddőnek bizonyuló erőfeszítéseiben, hanem — bármi különösen hangozék is ez — valósággal a szó testi értelmében is. Mert ahogy a

mellé adott szerencsétlen fiút átölelve, az aréna bejáratánál álló katonák korbácsütéseitől felszaggatott vállal, csikokban lefelé patakzó vérral elborítottan, előttünk elhaladt, s valószínűleg szándékosan fenézett, arcának átszellemült kifejezése mintha csak a szerelem beteljesülésének rég várt pillanatát idézte volna, s vallott sokkal inkább gyönyöröztet, semmint kínszenvedésre; diadalmas és megittasult mosolyával úgy tekintett ránk, mint aki olyan földöntúli titok birtokában van, mellyel szemben az egész Impérium roppant hatalmi gépezete eleve tehetetlennek bizonyulhat csak. Valószínűleg lényének megfejthetetlen erejét teljességgel átsugározta a fiúra is, lehetővé téve számára, hogy a gyötrelmeket szintén jajkiáltás nélkül szenvedje végig, mindannyiszor csupán fejrázással utasítva vissza a felszólítást a felsorakoztatott istenszobrok előtti térdelhajtásra. Amíg csak nem mozdult többé. Blandinához azonban még ennyire sem volt kegyes a sorsa. Azt követően sem, hogy hóhérai egy oszlophoz kötözték és újból megpróbálkoztak a már annyiszor csődöt mondott leopárdokkal, amelyek ezúttal is beérték harapásokkal és marcangolással, nem adta meg neki a lehetőséget, hogy az ezután következő tüzes széket elkerülhesse. Utána a már alig mozgó testet egy hálóba dugták, és odavetették egy vad bika elé. Hatalmas és ijesztő külsejű állat volt, jó ideig mintha nem értette volna, mit is kívánnak tőle. Bestiáriusainknak úgy kellett felbőszíteni, dárdáikkal döfködve és futásukkal csalogatva a mozdulatlanul heverő áldozat felé, akit azonban többször is elkerült, tovább üldözve bántalmazóit, mintha csak azért sem lenne hajlandó elfelejteni, kik is igazi ellenségei. Harmadszori vagy negyedszori kísérlet után kapta csupán szarvára a szerencsétlen kis testet, amely valaha leány volt, több ízben is feldobva és visszahullatva. Eközben szállhatott el belőle végleg az élet. Aztán a bika fújtatva megállt. Páholyunkkal szemben, egyenesen felénk fordulva. Két egymástól távol álló vértől elfutott szemével bambán bámult ránk, mintha tőlünk kérdezné, meg vagyunk-e elégedve vele. És hogy mindez miért volt, miért is történt.

Nem merve oldalt fordítani tekintetemet, mereven előre néztem. Körülöttünk a nemrég még vadul üvöltözők halk morajlássá csitult nyüzsgése majdnem csendnek hatott most. Tompa, felszabadultság és öröm nélküli, fáradtsággal és csömörrel teli csend ülte meg az amfiteátrumot. Aztán nagybátyánk felállt, és színtelen hangon be-rekesztette az ünnepeket; a nézősereg megindult a kijáratok felé: kiürülten, lassú oszlással, inkább fásultan, semmint fegyelmezten.

Hazafelé hajtva, a városban mindenfelé kisebb nagyobb csoportosulásokat láthattunk, nyilvánvalóan a látottakat kommentálhatták, vállvonogatások, széttárt karok, kifordított tenyerek kíséretében. Amint azt később a közhangulat alakulásáról szóló jelentések-ből is megtudhattuk, legtöbbit Blandinát csodálták, nem értve, de együttérzéssel szólva róla, vagy legalábbis úgy vélekedve, hogy Gallia földjén nőt még sosem láttak ennyit szenvedni.

Nagybátyánk végig az úton egyetlen szót sem szólt. Mereven ült, halálosan fáradtnak látszott.

*

— Egy időre tehát vége a piszkos munkának — mondotta nagybátyánk másnap halk sóhaj kíséretében. — Elvégre én építeni szeretnék és nem... — Ezekben a napokban többször mondott ilyesmit, mondatának befejezését mindannyiszor fáradt kézlegyintéssel helyettesítve.

Hasztalanul igyekezett azonban ismét kézbe venni az ügyeket, képtelen volt önmagához visszatalálni. Rendeleteinek vagy hivatalos leveleinek írása közben gyakran megtörtént, hogy tollbamondó szavának folytatására percekig hiába vártam. Tekintete ilyenkor a távolba révedt. — Ja igen, folytassuk — mondta ezután rendszerint, a valóságba visszazökkenve. — Ott, ahol abbahagytuk. Miért is ne, hiszen semmi sem történt... — Azután csakugyan megkezdett mondatát folytatva tovább. Kérdés nélkül is tudtam egyébként, hogy a távollét eme pillanataiban miféle gondolatok foglalkoztatják. Bármennyire nem voltam is Gallia legátusa, mindössze a titkára csupán. Augusztus végén, belátva, hogy beteg, vagy legalábbis kimerült, hosszabb rábeszélés után engedett barátja, a gazdag Drusus Lucilius meghívásának, hogy néhány hetet annak Lugdunum környéki birtokán töltsön. Nem sejtve, hogy orvosával, Theofilusszal közösen mi kértük meg Drusust a meghívás megtételére. Szeptember első napjaiban minimális kísérettel távozott a helytartói palotából, rajtam kívül mindössze orvosa és háromfőnyi személyzet társaságában. Feltűnés és hivatalos közlemény kiadása nélkül, Lugdunumban a palota falain túl alig tudott valaki távollétéről. Kinn a birtokon főleg filozófusok és költők olvasásával vagy magányos sétákkal töltötte napjait; hosszabban többnyire Drususszal beszélgetett csak. Népesebb vendégsereg esetén sohasem csatlakozott a többiekhez, fáradságra hivatkozva következetesen

kimentette magát. Kivéve utolsó estéjét, amikor részt vett egy késő éjszakába nyúló beszélgetésen — helyesebben szólva, inkább csak élénk figyelemmel kísérte annak menetét. Állapota ekkor jelentősen javult már, újra elfoglalni készült állomáshelyét. Ezért is nem lehettem jelen, Lugdunumban voltam, hogy visszatértét előkészítsem.

Magáról a beszélgetésről így mindössze annyit írhatok, amennyit a résztvevőktől megtudtam róla. Állításuk szerint kötetlen és meg lehetőszen szerteágazó beszélgetés volt: szó esett benne istenekről, rabszolgákról, barbárokról, az Impériumról és annak jövőjéről, meg persze a krisztianusokról mindenekelőtt. Úgyszólván mindarról tehát, amiről napjainkban, művelt vagy magát csak annak tartó társaságban beszélni szokás. Nagybátyánkon, vendéglátóján, Drususon s Drusus gyermekeinek nevelőjén, a filozófus Kleomenesen kívül, vendégként részt vett benne még egy Demetrius nevű alexandriai illetőségű görög, állítólag szintén filozófus, de inkább afféle világcsavargó és egy Kreon néven bemutatkozó egészen fiatal költő, Demetrius elválhatatlan barátja és valószínűleg fiúszertője is. Nem számítva Quintus Luciliust, Drusus idős atyját, aki a társalgásnak mindössze az elején volt jelen, valamint a felszolgáló személyzet tagjait, akik a görög nyelvű beszélgetésből egy szót sem értettek, ám vallomásuk szerint nagybátyánk egész idő alatt éppúgy semmi jelét sem árulta el az izgalomnak és a felindultságnak, mint a társalgásban részt vevők szerint. Senki sem sejtette hát, mi következik. Famulusa, Trobus reggel talált rá. Félig hűlt teste felvágott erekkel hevert a Drusus által rendelkezésére bocsátott lakosztály fürdőkádjában.

Így halt meg nagybátyánk, Claudius Valerius, Gallia legátusa, aki építeni akart. Szeptember havának huszonnyolcadik napján, a Város alapításától számított kilencszázharmincötödik évben.